

Σπουδές και έρευνα στην ιστορία της τέχνης: το παράδειγμα της Γαλλίας*

ΤΙΤΙΝΑ ΚΟΡΝΕΖΟΥ

*Je pense, pour ma part, que les faits sont des clous
à quoi accrocher l'idée* (Lucien Febvre)

Προλεγόμενα

Στόχος της εισήγησης είναι η καταγραφή και μια πρώτη απόπειρα διερεύνησης των όρων με τους οποίους διαμορφώνονται οι σπουδές και η φυσιογνωμία της έρευνας στην ιστορία της τέχνης στο γαλλικό ακαδημαϊκό και ερευνητικό περιβάλλον. Θα αναφερθώ κυρίως στα στοιχεία της τελευταίας δεκαετίας, η οποία χαρακτηρίζεται από δύο μεγάλες τομές: αφενός από την εφαρμογή του συμφώνου της Μπολόνια, με τη συνακόλουθη αναδιάρθρωση των προπτυχιακών και μεταπτυχιακών σπουδών, και αφετέρου από την ίδρυση του Εθνικού Ινστιτούτου Ιστορίας της Τέχνης (INHA: Institut National d'Histoire de l'Art). Τα στοιχεία προέρχονται, σε μεγάλο βαθμό, από ηλεκτρονικές πηγές, δημοσιευμένες από ερευνητικούς φορείς και ακαδημαϊκά ιδρύματα, καθώς και από τη σχετική αρθρογραφία που έχει αναπτυχθεί στα περιοδικά τέχνης.¹ Σε ένα δεύτερο χρόνο

* Το παρόν κείμενο αποτελεί επεξεργασμένη μορφή εισήγησης που παρουσιάστηκε σε στρογγυλή τράπεζα με θέμα «Σπουδές και ερευνητικές κατευθύνσεις στην Ιστορία της Τέχνης», στο πλαίσιο ημερίδας για τα 40χρονα της Εταιρείας Μελέτης Νέου Ελληνισμού / Μνήμων, στις 8 Ιουνίου 2010. Στο σημείο αυτό, θέλω να ευχαριστήσω τον ανώνυμο κριτή του περιοδικού *Αριάδνη* για τις παρατηρήσεις του, οι οποίες μου επέτρεψαν να προχωρήσω στη διευκρίνιση ορισμένων ζητημάτων.

1 Συνοπτικές παρουσιάσεις της διδασκαλίας της ιστορίας της τέχνης σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες φιλοξενούνται τακτικά στις σελίδες του περιοδικού *Revue de l'art*, βλ. Gardner-Bouniort 1999· Gaehtgens και Virey-Wallon 1999.

θα επιχειρηθεί μια ποιοτική αποτίμηση των ερευνητικών ερωτημάτων και των μεθοδολογικών κατευθύνσεων που κυριαρχούν στη γαλλική ιστορία και ιστοριογραφία της τέχνης. Παρά το γεγονός ότι τα ερωτήματα που εγείρονται υπερβαίνουν κατά πολύ τα όρια της παρούσας προσέγγισης, θα επιχειρήσω ωστόσο ορισμένες, αναγκαστικά σχηματικές, παρατηρήσεις.

Σπουδές

Η διδασκαλία της ιστορίας της τέχνης εισάγεται το 1864 στην *École des Beaux-Arts* από τον Hippolyte Taine, κάτοχο της πρώτης έδρας αισθητικής και ιστορίας της τέχνης, και το 1878 στο *Collège de France* από τον Charles Blanc, στην έδρα αισθητικής και ιστορίας της τέχνης. Στο γαλλικό πανεπιστήμιο διδάσκεται από το 1893 ως συμπλήρωμα στο μάθημα της ιστορίας, ενώ το 1899 δημιουργείται η πρώτη έδρα ιστορίας της τέχνης, στο Πανεπιστήμιο της Σορβόνης. Ως διακριτός ακαδημαϊκός κλάδος, η ιστορία της τέχνης θα συγκροτηθεί μόλις στη δεκαετία του 1930, σε σύνδεση με την αρχαιολογία, με τη δημιουργία του Ινστιτούτου Τέχνης και Αρχαιολογίας της οδού Michelet στο Παρίσι (*Institut d'Art et d'Archéologie*). Ο θεσμικός κατακερματισμός ανάμεσα στα διαφορετικά εκπαιδευτικά ιδρύματα –ανάμεσά τους και η *École du Louvre*–,² αλλά και η στενή σχέση που διατηρεί η ιστορία της τέχνης αρχικά με την αισθητική και στη συνέχεια με την αρχαιολογία αποτελούν δύο από τα βασικά χαρακτηριστικά της συγκρότησης του επιστημονικού κλάδου στο γαλλικό παράδειγμα.³

Σήμερα, στον ακαδημαϊκό χάρτη της Γαλλίας, η ιστορία της τέχνης φαίνεται ότι εκπροσωπείται επαρκώς είτε σε αυτόνομα τμήματα

2 Η *École du Louvre*, από το 1882, αποτελεί δημιούργημα της Γ' γαλλικής Δημοκρατίας, με το διπλό στόχο αφενός να εκπαιδεύει επιμελητές, διευθυντές, συντηρητές και αφετέρου να προσφέρει μια γενική παιδεία ιστορίας της τέχνης, στην οποία μπορεί να έχει πρόσβαση ένα κοινό όχι αποκλειστικά ειδικών, βλ. Genet-Delacroix 1996.

3 Γενικά για τη διδασκαλία της ιστορίας της τέχνης στην ανώτατη εκπαίδευση και τη συγκρότηση του ακαδημαϊκού κλάδου, βλ. Therrien 1997. Συγκριτικά με το γερμανικό παράδειγμα, Sauerlaender 1979. Επίσης, Déculot 2000.

(ιστορίας της τέχνης και αρχαιολογίας) –κυρίως στα κεντρικά πανεπιστήμια– είτε, συνηθέστερα, στο πλαίσιο τμημάτων ή προγραμμάτων σπουδών ιστορίας-γεωγραφίας, φιλοσοφίας και φιλολογίας αλλά και μουσικολογίας, επικοινωνίας, πλαστικών τεχνών, στα περιφερειακά, κατά κύριο λόγο, πανεπιστημιακά ιδρύματα.⁴

Τα προπτυχιακά αυτά προγράμματα, όπως διαβάζουμε ενδεικτικά στην ιστοσελίδα του Πανεπιστημίου της Rennes, προσφέρουν ...μια θεωρητική γενική εκπαίδευση, επικεντρωμένη στη γνώση, την ανάλυση και την ερμηνεία των καλλιτεχνικών δημιουργιών και των αρχαιολογικών καταλοίπων, με στόχο την ιστορική προοπτική, την κατανόηση των κοινωνιών και την αποκατάσταση των πολιτισμών. Επεκτείνεται από την προϊστορία έως τη σύγχρονη εποχή επιτρέποντας τη γνώση όλων των περιόδων της ιστορίας της τέχνης και της αρχαιολογίας και περιλαμβάνει ένα ευρύ γεωγραφικό και πολιτισμικό πεδίο, από τη δυτική Ευρώπη μέχρι τη Μέση Ανατολή. Ειδικά για την ιστορία της τέχνης, έχει στόχο να προσφέρει τη μεθοδολογία και τις γνώσεις εκείνες, που θα επιτρέψουν να κατανοήσουμε τη διαδικασία δημιουργίας, κατασκευής, ερμηνείας και διάδοσης των έργων τέχνης, (αντικειμένων, μνημείων, τοποθεσιών, συλλογών) σε συνδυασμό με τα ιστορικά, πολιτισμικά, τεχνικά και αισθητικά δεδομένα.⁵

Η αναδιάρθρωση των πανεπιστημιακών σπουδών στη Γαλλία μετά το σύμφωνο της Μπολόνια (Μπολόνια, 1999, νόμος 2005) οδηγεί σε τριετές πρόγραμμα σπουδών, το οποίο εξασφαλίζει τον προπτυχιακό τίτλο (License), με καταγεγραμμένα, κατά το πρώτο έτος, υψηλά ποσοστά εγκατάλειψης των σπουδών ή/και αποτυχίας.⁶

4 Σε 58 πανεπιστημιακά τμήματα προσφέρεται ο τριετής κύκλος προπτυχιακών σπουδών, που οδηγεί στη License, <http://www.inha.fr/spip.php?page=carto_enseignement_liste>.

5 <<http://www.univ-rennes2.fr/system/files/UHB/SUIO-IP/INFORMATION-ORIENTATION/Offreformation/suio%20Histoire%20Art2013.pdf>>. [Οι μεταφράσεις των παραθεμάτων από την υπογράφουσα.]

6 Ενδεικτικά για το ίδιο πανεπιστήμιο, κατά το ακαδημαϊκό έτος 2009-10, από τους 266 εγγεγραμμένους φοιτητές στο 1^ο έτος παρουσιάστηκαν στις εξετάσεις οι 140 με ποσοστό επιτυχίας 84,3%. Τελικά, μόνο 119 φοιτητές έφτασαν στο 3^ο

Τα περισσότερα πανεπιστήμια προσφέρουν επίσης διετή μεταπτυχιακά προγράμματα σπουδών, τα οποία οδηγούν στην απόκτηση του μεταπτυχιακού τίτλου (Master II), με δύο κατευθύνσεις: Master Professionnel, που προετοιμάζει για τον επαγγελματικό χώρο των μουσείων, και Master Recherche, που οδηγεί στην εκπόνηση διδακτορικής διατριβής.⁷ Ελαφρώς μικρότερος αριθμός πανεπιστημιακών ιδρυμάτων (48) προσφέρει διδακτορικές σπουδές, στο πλαίσιο écoles doctorales, συχνότερα μέσα από προγράμματα διατμηματικού τύπου και διαθεματικού χαρακτήρα.

Το δεύτερο σημαντικό γεγονός στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα είναι η ίδρυση του Εθνικού Ινστιτούτου Ιστορίας της Τέχνης, το 2001, στο Παρίσι. Η σχετική συζήτηση, που είχε ξεκινήσει το 1973 από τον Jacques Thuillier, καθηγητή της ιστορίας της τέχνης και σύμβουλο του γάλλου προέδρου Georges Pompidou, αποκρυσταλλώθηκε δέκα χρόνια αργότερα, στα 1983, στο περιβάλλον του Υπουργείου Πολιτισμού, με την ανάθεση στον καθηγητή André Chastel να συντάξει αναφορά και προτάσεις για «ένα μεγάλο διεθνές ίδρυμα αφιερωμένο στην έρευνα στην ιστορία της τέχνης και στη διάδοσή της, που λείπει από τη χώρα».⁸ Οι δυσκολίες και οι καθυστερήσεις στην υλοποίηση του σχεδίου αυτού οφείλονταν στη διπλή υπαγωγή της ιστορίας της τέχνης σε δύο υπουργεία, Παιδείας και Πολιτισμού: ενώ για το Υπουργείο Πολιτισμού η ιστορία της τέχνης, συνδεδεμένη με την έννοια της εθνικής πολιτιστικής κληρονομιάς (patrimoine national)⁹ αποτελούσε προτεραιότητα, για το υπουργείο

έτος της License, δηλαδή ποσοστό επί του αρχικού 44,7%. Τα στοιχεία αντλούνται από την παραπάνω ιστοσελίδα (σημ. 5).

7 Σε 52 πανεπιστημιακά ιδρύματα για την κατεύθυνση έρευνας και σε 17 για την επαγγελματική κατεύθυνση, βλ. <http://www.inha.fr/spip.php?page=carto_enseignement_liste>.

8 Chastel 1983 αλλά και τα σημειώματα του εκδότη στα τεύχη του *Revue de l'art*. Chastel 1984 (63), Encrevé 1993 (99), Michel Laclotte 1996 (112): 5-8. Σχετικά με τα διάφορα στάδια της διαδικασίας ίδρυσης και των προγραμματικών στόχων του, βλ. το ηλεκτρονικό περιοδικό του Ινστιτούτου *Nouvelles de l'Institut National d'Histoire de l'Art*, 2000(1): 2-9.

9 Σχετικά με τη συγκρότηση της έννοιας του patrimoine national, βλ. Poulot 1997.

Παιδείας, αντίθετα, δεν παρουσίαζε παρά περιορισμένο ενδιαφέρον, καθώς δεν είχε θέση στα προγράμματα σπουδών της πρωτοβάθμιας και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.¹⁰ Μεγάλο μέρος των αγκυλώσεων και των δυσκολιών στην υλοποίηση του σχεδίου για ένα μεγάλο κεντρικό ίδρυμα ήταν απόρροια της οντολογικής αυτής ιδιαιτερότητας της ιστορίας της τέχνης.

Η τελική απόφαση ελήφθη το 1996, ενώ η ιδρυτική πράξη, της 12ης Ιουλίου 2001, έθετε τα δύο τμήματα (Βιβλιοθήκης/Τεκμηρίωσης και Σπουδών και Έρευνας) του Εθνικού, εντέλει, Ινστιτούτου, υπό την αιγίδα τριών υπουργείων: Παιδείας, Έρευνας και Πολιτισμού.

Η έρευνα

Με προϋπολογισμό προερχόμενο κατά 62% από το Υπουργείο Παιδείας και κατά 38% από το Υπουργείο Πολιτισμού, που το 2009 άγγιζε τα 8.700.000 ευρώ, το Ινστιτούτο συγκεντρώνει το σύνολο των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων που προσφέρουν μεταπτυχιακά προγράμματα σπουδών. Αποτελεί βασικό μοχλό της έρευνας προωθώντας τους ιδρυτικούς στόχους του: την ανανέωση των εργαλείων έρευνας και τη δημιουργία νέων με την αξιοποίηση των σύγχρονων τεχνολογιών, το συντονισμό της έρευνας και τη διάδοση των πορισμάτων της και την ανάπτυξη, σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, των δεσμών μεταξύ ειδικών στον τομέα, κυρίως, της γαλλικής τέχνης.

10 Το 2008 το μάθημα εισάγεται τελικά στην πρωτοβάθμια και τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, αλλά η διδασκαλία του καλύπτεται από καθηγητές άλλων ειδικοτήτων. Οι συστηματικές, εδώ και δεκαετίες, προσπάθειες και τα διαβλήματα της επιστημονικής κοινότητας των ιστορικών της τέχνης με στόχο τη δημιουργία ειδικού διδακτικού κλάδου (με εθνικούς διαγωνισμούς πρόσβασης) έχουν αποβεί άκαρπες. Το θέμα της διδασκαλίας της ιστορίας της τέχνης εμφανίζεται συχνά στον δημόσιο λόγο. Για το ζήτημα αυτό, βλ. τις προτάσεις που εκπόνησε ειδική επιτροπή ιστορικών τέχνης, οι οποίες δόθηκαν στη δημοσιότητα το Μάιο 2012 (<<http://blog.apahau.org/livre-blanc-enseignement-en-histoire-des-arts/>>), όπως και σχετικό άρθρο στην εφημερίδα *Le Monde* («Un Livre Blanc préconise de repenser l'enseignement de l'histoire des arts à l'école», *Le Monde*, 1.06.2012). Πρόσφατα, στις 13 Ιουλίου 2012, στην εφημερίδα *Libération*, δημοσιεύτηκε επιστολή προς τον Πρόεδρο της Γαλλικής Δημοκρατίας, «Pour un enseignement en histoire de l'art», την οποία υπογράφουν καλλιτέχνες, ιστορικοί της τέχνης, πανεπιστημιακοί και διευθυντές μουσείων.

Τα, αρχικά έξι, ερευνητικά πεδία σήμερα αρθρώνονται σε εννέα άξονες με είκοσι εννέα συνολικά ερευνητικά προγράμματα, στοιχείο ενδεικτικό μιας δυναμικής ανάπτυξης, της διεύρυνσης των επιστημονικών ερωτημάτων, αλλά και ερευνητικών μετατοπίσεων στο διάστημα των τελευταίων χρόνων.¹¹ Καθένα από τα προγράμματα αυτά περιλαμβάνει επιμέρους δράσεις και κατευθύνσεις, προϊόντα συνεργασιών ανάμεσα σε πανεπιστημιακά ιδρύματα της πρωτεύουσας και της περιφέρειας αλλά και άλλους ερευνητικούς φορείς του εσωτερικού (όπως το CNRS, μουσεία) ή του εξωτερικού (Clark Art Institute, Getty Research Institute, Samuel Kress Foundation, Terra Foundation for American Art, Centre Allemand d'Histoire de l'art). Στις τακτικές δραστηριότητες των ερευνητικών προγραμμάτων συγκαταλέγονται σεμινάρια, συνέδρια, εργαστήρια, ημερίδες, συχνά με ερευνητές από το εξωτερικό – ενδεικτικά, το 2009 διοργανώθηκαν πέντε διεθνή συνέδρια στο χώρο του INHA. Σημαντική παράμετρος των δράσεων στο πλαίσιο των ερευνητικών προγραμμάτων αποτελεί η σταδιακή δημοσιοποίηση των πορισμάτων τους σε ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων ελεύθερης πρόσβασης, οι οποίες περιλαμβάνουν αρχειακό ή βιβλιογραφικό υλικό.¹² Παράλληλα με την ανάπτυξη του φυσικού χώρου του INHA, το οποίο είναι εγκατεστημένο από το 2005 στη στοά Colbert, σε άμεση γειτνίαση με τη Βιβλιοθήκη Τέχνης και Αρχαιολογίας (Bibliothèque d'Histoire de l'Art et d'Archéologie) στο τετράγωνο της παλιάς Bibliothèque Nationale της οδού Riche-

11 Στον διαδικτυακό τόπο του INHA [<http://www.inha.fr/spip.php?rubrique38>] σημειώνονται οι ακόλουθοι ερευνητικοί άξονες: Histoire de l'art antique, Histoire de l'archéologie, Histoire de l'art médiéval, Histoire du goût, Pratiques de l'histoire de l'art, Histoire de l'architecture, L'art par-delà les beaux-arts, Histoire de l'art contemporain XXe-XXIe siècles, Arts et architecture dans la mondialisation. Να σημειωθεί ότι η αρχαιολογία πεδίου δεν εκπροσωπείται στο Ινστιτούτο. Οι σχετικοί ερευνητικοί άξονες συνδυάζουν την ιστορία της αρχαίας τέχνης και την ιστορία της αρχαιολογίας και περιλαμβάνουν ερευνητικά προγράμματα που έχουν ως αντικείμενο τη μελέτη του αρχαίου κόσμου και στόχο την ανάπτυξη των σχετικών σπουδών και τη δημιουργία βάσεων ιστοριογραφικών δεδομένων.

12 Όπως, για παράδειγμα, η συγκεντρωτική βάση δεδομένων της ιστορίας της τέχνης του Ινστιτούτου AGORHA [<http://www.inha.fr/spip.php?article3471>].

lieu,¹³ παρατηρείται και η δυναμική ανάπτυξη ενός διαδικτυακού τόπου που προσφέρει εργαλεία έρευνας, τα οποία, πάντως, απευθύνονται αποκλειστικά στο γαλλόφωνο ερευνητικό κοινό, όπως άλλωστε και ολόκληρος ο διαδικτυακός τόπος. Σήμερα πια, τα ζητούμενα που έθετε το 1992 ο Jacques Thuillier σχετικά με τη χρήση της πληροφορικής από τους ιστορικούς της τέχνης μοιάζουν να έχουν, σε μεγάλο βαθμό, ικανοποιηθεί.¹⁴

Μολονότι το Ινστιτούτο δεν αποτελεί εκδοτικό φορέα, η εκδοτική του δραστηριότητα, μέσα από τις συνεργασίες του με άλλους φορείς, εμπλουτίζει την επιστημονική βιβλιογραφία με δημοσιεύσεις επιστημονικών μελετών, πολλές από τις οποίες αφορούν διδακτορικές διατριβές νέων ιστορικών της τέχνης.¹⁵ Αξίζει να σημειωθεί επίσης ότι τα τελευταία χρόνια μια συστηματική μεταφραστική πολιτική, η οποία έχει ξεκινήσει από τη δεκαετία του 1990, συμβάλλει ουσιαστικά, με στόχο να καλύψει, εν μέρει τουλάχιστον, τα πολλά και σημαντικά κενά της γαλλικής βιβλιογραφίας.¹⁶ Η πύκνωση της

13 Στο χώρο είναι εγκατεστημένα τα προγράμματα μεταπτυχιακών σπουδών των πανεπιστημίων Paris I και Paris IV για την ιστορία της τέχνης και την αρχαιολογία, του Paris III για τον κινηματογράφο, τις θεατρικές σπουδές και τα οπτικοακουστικά μέσα, του Paris VII για την εικόνα, του Paris VIII για την αισθητική, την τέχνη, την τεχνολογία, του Paris X για την ιστορία της τέχνης, την αρχαιολογία και τις θεατρικές σπουδές, αλλά και το Institut National du Patrimoine. Στεγάζονται επίσης γραφεία ερευνητών από την École Pratique des Hautes Études (EPHE), την École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHESS), τους φορείς του CNRS που συνδέονται με την ιστορία της τέχνης, καθώς και εταιρείες ιστορικών της τέχνης, τα γραφεία των περιοδικών *Revue de l'Art* και *Histoire de l'art*, και ο σύλλογος Association des Professeurs d'Archéologie et d'Histoire de l'Art des Universités (APAHAU). Συνολικά 26 φορείς, 300 διδάσκοντες, ερευνητές, επιμελητές, διευθυντές μουσείων, διοικητικοί υπάλληλοι και περίπου 600 μεταπτυχιακοί φοιτητές και υποψήφιοι διδάκτορες χρησιμοποιούν το χώρο, Schnapp, *Les Nouvelles de l'INHA*, 2004(19): 1.

14 Thuillier 1992.

15 Ενδεικτικά, το 2009 το INHA πραγματοποίησε 11 εκδόσεις διατριβών/πρακτικών συνεδρίων/συλλογικών τόμων μαζί με άλλους φορείς, όπως: Comité des travaux historiques et scientifiques (CTHS), Presses Universitaires de Rennes, Actes Sud, Picard, Klincksieck, αλλά και συνεκδόσεις με ερευνητικά ινστιτούτα, όπως το Centre allemand d'histoire de l'art de Paris.

16 Αναφέρομαι απολύτως ενδεικτικά σε ορισμένες από τις θεμελιώδεις μελέτες της ιστορίας της τέχνης: Schlosser, J. von 1984. *La littérature artistique* [α' γεμ.

βιβλιογραφικής παραγωγής, η οποία εν πολλοίς οφείλεται στις νέες αυτές εκδοτικές πρωτοβουλίες, συνοδεύεται από σημαντικό πολλαπλασιασμό των ειδικών περιοδικών. Μέσα σε μια δεκαετία, αρκετά νέα επιστημονικά περιοδικά, ανάμεσα στα οποία και το περιοδικό του ΙΝΗΑ (*Perspectives*), έχουν προστεθεί σε παλαιότερα, ήδη καταξιωμένα, όπως η *Revue de l'art* (1968) και η *Histoire de l'art* (1988).¹⁷

Με βάση τις παραπάνω διαπιστώσεις, γίνεται φανερό ότι η διδασκαλία και η έρευνα στην ιστορία της τέχνης έχει πλέον αποκτήσει αξιοσημείωτη δυναμική και εξωστρέφεια, η οποία δεν ήταν δεδομένη για τον επιστημονικό αυτό κλάδο στη Γαλλία.¹⁸ Επιπλέον, φαίνεται ότι η λειτουργία του Ινστιτούτου τείνει να θεραπεύσει δύο από τα δομικά και χρόνια προβλήματα του συγκεκριμένου επιστημονικού κλάδου στη Γαλλία: την ανταγωνιστική μεταξύ μουσείου και πανεπιστημίου σχέση, αλλά και την ισορροπία μεταξύ των πανεπιστημίων της πρωτεύουσας και της περιφέρειας.

Πανεπιστήμιο και μουσείο

Το μουσείο και το πανεπιστήμιο αποτέλεσαν ιστορικά τους δύο χώρους ανάπτυξης της ιστορίας της τέχνης στη Γαλλία, αλλά και δύο πόλους συγκρότησης της επιστήμης, με διαφορετικούς μεταξύ τους όρους.¹⁹ Το γόητρο των μεγάλων μουσείων της γαλλικής πρωτεύ-

- έκδ. 1924]. Παρίσι: Flammarion. | Panofsky, E. 1989. *Idea*, [α' γερμ. έκδ. 1924], Παρίσι: Gallimard. | Riegl, A. 1993. *L'origine de l'art baroque à Rome* [α' γερμ. έκδ. 1908]. Παρίσι: Klincksieck. | Dresdner, A. 2009. *La Genèse de la critique d'art* [α' γερμ. έκδ. 1915]. Παρίσι: ENSBA. | Hildebrandt, A. 2002. *Le problème de la forme dans les arts plastiques* [α' γερμ. έκδ. 1913], Παρίσι: l'Harmattan.
- 17 *Studiolo* (2002), *Les Cahiers d'Histoire de l'art* (2003), *Recherches en histoire de l'art* (2002), *Images re-vues, histoire, anthropologie et théorie de l'art* (2005), *Perspectives* (2006).
- 18 Ενδεικτικά, στο διάστημα 2000-2009 στα γαλλικά ΑΕΙ σε επίπεδο διδακτορικών διατριβών στην *Ιστορία της τέχνης της Αναγέννησης και των νεότερων χρόνων*: 246 εγγραφές και 153 υποστηρίξεις· στην *Ιστορία της τέχνης του 19ου αιώνα*: 199 εγγραφές και 120 υποστηρίξεις· στην *Ιστορία της τέχνης του 20ού και 21ου αι.*: 694 εγγραφές και 197 υποστηρίξεις. Ενδεικτικά σε όλες τις θεματικές, για ένα έτος (2007) καταμετρήθηκαν 141 υποστηρίξεις Master II και 31 υποστηρίξεις διδακτορικών διατριβών. Η καταμέτρηση πραγματοποιήθηκε με βάση τα στοιχεία που προσφέρονται στον διαδικτυακό τόπο του ΙΝΗΑ.
- 19 Σημείωμα του εκδότη «Musées et histoire de l'art». *Revue de l'art* 80 (1988): 5-7. Επίσης Viéville (επιμ.) 2005.

ουσας και ο ρόλος τους στην εθνική οικονομία έχουν σε μεγάλο βαθμό συμβάλει στη διαμόρφωση μιας συγκεκριμένης αντίληψης για το επιστημονικό αντικείμενο της ιστορίας της τέχνης. Επιμελητές/διευθυντές μουσείων και ακαδημαϊκοί ιστορικοί της τέχνης είχαν έως πρόσφατα αυστηρά προσδιορισμένους και μη ανταλλάξιμους ρόλους. Οι πρώτοι, κατά κύριο λόγο απόφοιτοι της Σχολής του Λούβρου, με τις μεθόδους της εμπειρογνωμοσύνης, εστιάζουν κυρίως στην ταύτιση του έργου, στη χρονολόγηση, στην ιστορία του, αλλά και αποτιμούν την εμπορική αξία του, δεδομένου ότι σημαντικό τμήμα της δραστηριότητάς τους αποτελεί και η πολιτική εμπλουτισμού των συλλογών.²⁰ Ωστόσο, οι εκθεσιακές επιλογές, οι ενσωματώσεις ή οι αποκλεισμοί, αλλά και ο τρόπος παρουσίασης των έργων, συνιστούν πάντοτε μια νέα αφήγηση στην ιστορία της τέχνης με σαφές σε κάθε περίπτωση ιδεολογικό φορτίο, από το οποίο η εθνικιστική παράμετρος συχνά δεν απουσιάζει. Οι κατάλογοι που εκδίδονται και τα συνέδρια που διοργανώνονται με αφορμή τις μεγάλες εκθέσεις συγκεντρώνουν, περισσότερο και από τα ακαδημαϊκά ιδρύματα, ειδικούς από τη διεθνή επιστημονική κοινότητα, εξασφαλίζοντας παράλληλα στους διευθυντές τους διεθνή αναγνώριση, διόλου ευκαταφρόνητη.

Η ερευνητική πολιτική του INHA και οι συνέργειες στις οποίες βασίζεται ευνοεί την προσέγγιση ανάμεσα στους ιστορικούς της τέχνης των δύο προελεύσεων.²¹ Οι διαπανεπιστημιακές και διατμηματικές συνεργασίες, αδιανόητες για τα γαλλικά ακαδημαϊκά ήθη μέχρι πριν από λίγα χρόνια, όπου η παραδοσιακή διαμάχη των πανεπιστημίων Paris I και Paris IV αποτυπωνόταν συμβολικά στη χωροθέτησή τους στο κτήριο της οδού Michelet, αποτελούν σήμερα καταστατική συνθήκη των ερευνητικών δραστηριοτήτων στο πλαίσιο του INHA ενισχύοντας, ενδεχομένως, και τη βιωσιμότητά τους.

20 Monnier 1995. Moulin και Quemain 1993. Heinich 1997.

21 Δεν είναι, ασφαλώς, τυχαίο ότι σημαντικό ρόλο στην επιτροπή ίδρυσης του INHA είχε ο Michel Laclotte, πρώην διευθυντής του Μουσείου του Λούβρου, ενώ η νυν διευθύντρια (Antoinette Le Normand-Romain), η οποία διαδέχτηκε τον καθηγητή Αρχαιολογίας Alain Schnapp, έχει την ιδιότητα της conservateur général du Patrimoine [<http://www.inha.fr/spip.php?article1111>].

Μεθοδολογικές τάσεις και ερευνητικές κατευθύνσεις

Μολονότι οι ακαδημαϊκές της αφετηρίες συνδέονται με την ιστορία, ο απόηχος της νέας γαλλικής ιστοριογραφίας που επέφερε την ανανέωση των ιστορικών σπουδών αλλά και τη διεύρυνση του ενδιαφέροντος του κοινού για την ιστορία, ελάχιστα άγγιξε την ιστορία της τέχνης. Όταν, στα 1950, ο Lucien Febvre έγραφε

Η τέχνη δεν είναι παιχνίδι. Η τέχνη δεν είναι τεχνική. Η τέχνη είναι έκφραση μιας ανάγκης του ανθρώπου. Των ανθρώπων. Των κοινωνικών ομάδων, σε μια συγκεκριμένη εποχή, σε έναν συγκεκριμένο τόπο. Αλλά ποιας ανάγκης; Σημειώστε ότι πρόκειται για μια ανάγκη χρονολογημένη ή που χρειάζεται να χρονολογηθεί. Και όχι για μια από εκείνες τις αιώνιες ανάγκες, με τις οποίες συνηθίζουν να βολεύονται οι φιλόσοφοί μας,²²

απαντούσε δυναμικά σε μιαν αντίληψη για την ιστορία της τέχνης έξω από την ιστορία. Πράγματι, στη διάρκεια του 20ού αιώνα, η σύζευξη ιστορίας της τέχνης και ιστορίας παρέμεινε περιστασιακή²³ και αφορούσε μεμονωμένες περιπτώσεις ιστορικών της τέχνης, οι οποίοι είτε αντιμετώπιζονταν ως περιθωριακές φωνές είτε βρίσκονταν αποκλεισμένοι από τα κεντρικά πανεπιστημιακά ιδρύματα της πρωτεύουσας.²⁴

Η γαλλική ιστορία της τέχνης εγκλωβισμένη σε μια άρρητη διαμάχη μεταξύ μουσείου και πανεπιστημίου, με μια ισχυρή φορμαλιστική παράδοση διόλου ασύνδετη με την ιδιοτυπία της αυτή,²⁵ αλλά και αντιμαχόμενη, τουλάχιστον κατά πλειοψηφία, συναφείς επιστήμες και μεθοδολογικούς προσανατολισμούς (από το πεδίο της κοινω-

22 Febvre 1950 [η μετάφραση δική μου].

23 Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του Pierre Francastel, μέλους της ομάδας των *Annales* από 1950 και της VI section της École Pratique des Hautes Études έως το θάνατό του (1970).

24 Ενδεικτική είναι η περίπτωση του σοσιαλιστή Léon Rosenthal, καθηγητή της ιστορίας της τέχνης στο Πανεπιστήμιο της Βουργουνδίας (Dijon) και τεχνοκρίτη στην *Humanité* βλ. Passini 2011.

25 Σημαντική υπήρξε η επίδραση των μεθόδων της εμπειρογνωμοσύνης του Bernard Berenson κατά τη συγκρότηση του επιστημονικού πεδίου στη διάρκεια του Μεσοπολέμου. Επ' αυτού, Rotilly 1985.

νιολογίας, της ιστορίας, της σημειολογίας), δε στάθηκε δυνατό να αφομοιώσει γόνιμα αναλυτικά εργαλεία και μεθοδολογικές κατευθύνσεις άλλων κλάδων των κοινωνικών επιστημών που αναπτύχθηκαν στις δεκαετίες του 1960 και 1970. Ακόμη και στις δεκαετίες του 1980 και 1990, δεν ήταν λίγες οι φωνές που έκαναν λόγο για τον «αριστοκρατικό απομονωτισμό του κόσμου της τέχνης».²⁶

Ποιοι είναι, όμως, οι κύριοι άξονες της έρευνας στη Γαλλία σήμερα και ποιες οι μεθοδολογικές κατευθύνσεις της γαλλικής ιστορίας και ιστοριογραφίας της τέχνης; Στο σημείο αυτό θα εστιάσουμε σε ορισμένες διαπιστώσεις που αναδεικνύουν όψεις αυτού του ζητήματος.

Η ιστορία της τέχνης ως επιστημονικός και ακαδημαϊκός κλάδος αναπτύχθηκε στη Γαλλία διεκδικώντας μια ταυτότητα καθαρή από κάθε επιστημολογική επιμειξία. Μια πρώτη διαπίστωση για τη σημερινή πραγματικότητα ως προς αυτό: οι διεπιστημονικές συνεργασίες. Το ζητούμενο της διεπιστημονικότητας –αδιανόητο πριν από μερικά χρόνια– εμφανίζεται πλέον προγραμματικά ως μία σταθερά στους ερευνητικούς προσανατολισμούς των διαφόρων φορέων, τόσο στα μεταπτυχιακά προγράμματα σπουδών των ακαδημαϊκών μονάδων της περιφέρειας όσο και στους στόχους του Ινστιτούτου.²⁷ Σε ποιο βαθμό αυτό εκπληρώνεται, δεν είναι εύκολο να απαντηθεί στην παρούσα συγκυρία. Ωστόσο, αξίζει να αναρωτηθούμε μήπως σε κάποιες περιπτώσεις το κριτήριο αυτό δεν αποτελεί παρά μια προσχηματική πρακτική, η οποία στοχεύει στην εξασφάλιση της βιωσιμότητας κατακερματισμένων ακαδημαϊκών μονάδων –ειδικότερα στην περιφέρεια–, που καλούνται να παράγουν έρευνα με περιορισμένα οικονομικά μέσα.²⁸ Σε κάποιο, μικρότερο ίσως από τον εξαγγελόμενο βαθμό, δίνει καρπούς *ουσιαστικής* διεπιστημονικής

26 Bertrand Dorléac 1995.

27 Για παράδειγμα στο Πανεπιστήμιο της Toulouse – Le mirail στο πλαίσιο του Patrimoine. Littérature. Histoire [<http://plh.univ-tlse2.fr/accueil-plh/accueil-plh-59139.kjsp?STNAV=&RUBNAV=&RH>>] ή στο Centre d'Histoire et Théories des Arts [<http://cehta.ehess.fr/>>] της École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHESS).

28 Για τα όρια της διεπιστημονικότητας, βλ. Χατζηνικολάου 2005.

εμβέλειας, οι οποίοι αποτυπώνονται σε ορισμένα πρακτικά συνεδριών και τροφοδοτούν συγκεκριμένες εκδοτικές επιλογές.²⁹ Μια δεύτερη διαπίστωση: οι πρόσφατες θεματικές της έρευνας, όπως καταγράφονται στους στόχους των ερευνητικών προγραμμάτων, μοιάζουν να υπερβαίνουν μια ιστορία της τέχνης νοούμενης ως ιστορίας των καλών τεχνών, ενσωματώνοντας τη φωτογραφία, το σινεμά, τις διακοσμητικές τέχνες, την αφίσα, τη μόδα. Συγχρόνως υπερβαίνουν και μια ευρωκεντρική ιστορία της τέχνης. Πρόσφατοι ερευνητικοί άξονες, όπως, για παράδειγμα, «τέχνες και αρχιτεκτονική στην παγκοσμιοποίηση» επιχειρούν να ενσωματώσουν την ιστορία της τέχνης, ιδίως του 19ου και 20ού αιώνα, σε μια παγκοσμιοποιημένη θεώρηση και να διευρύνουν τα ερευνητικά πεδία του Ινστιτούτου.³⁰ Εντούτοις, στον ακαδημαϊκό χώρο τα αποτελέσματα των τάσεων αυτών δεν είναι ιδιαίτερα εμφανή, ενώ και η συνεισφορά της γαλλικής βιβλιογραφίας στο πεδίο παραμένει ισχνή. Αξίζει ωστόσο να αναρωτηθούμε μήπως σε κάποιο βαθμό, η ακαδημαϊκή ιστορία της τέχνης, τόσο στην υπέρβαση μιας ευρωκεντρικής αντίληψης όσο και στην προώθηση της διεπιστημονικότητας, ακολουθεί κατευθύνσεις που εν πολλοίς διαμορφώνονται από τα μουσεία

29 Για παράδειγμα, βλ. Nadeau (επιμ.) 2005. Επίσης, Dufrené και Taylor (επιμ.) 2010. Από το 2010 η σειρά *Lire* των εκδόσεων του INHA φιλοδοξεί να προάγει έναν διεπιστημονικό προβληματισμό, με εκδόσεις εστιασμένες στην ανάλυση και ερμηνεία ενός έργου τέχνης, από μελετητές διαφορετικών επιστημονικών πεδίων. Ενδεικτικά βλ. D. De Courcelles, – F. Combet – J.-C. Malgouyres, 2011. «*Messe de Saint Grégoire*» – *Oeuvre anonyme, Mexique, XVIème siècle*. Παρίσι: INHA-Ophrys.

30 Η κατεύθυνση αυτή παρουσιάζεται τα τελευταία χρόνια επίσης στο πλαίσιο των μεταπτυχιακών σπουδών και της διδακτορικής έρευνας, με προβληματικές γύρω από τη μεταποικιακή τέχνη, την έννοια του μοντερνισμού στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, τη σύγχρονη αφρικανική τέχνη, στα κεντρικά κατά κύριο λόγο πανεπιστήμια, όπως στο Paris I και στο Paris III. Ενδεικτικά βλ. <<http://hicsa.univ-paris1.fr/page.php?r=130&id=481&lang=fr>>. Επίσης για την έρευνα στο πεδίο αυτό, αξίζει να σημειωθεί ότι στο διάστημα της τελευταίας δεκαετίας καταγράφεται ένας ικανός αριθμός διδακτορικών διατριβών σε θεματικές που αφορούν μη δυτικούς πολιτισμούς [64 εγγραφές στην τέχνη και αρχαιολογία της Ωκεανίας, της βόρειας και νότιας Αμερικής και της Αφρικής], βλ. <http://tschaa.inha.fr/INHA_Indexation_Memoires/4a007f270482296765703b6d241015550b2922b61.continue>.

και τις εκθεσιακές επιλογές τους. Ενδεικτικό προς την κατεύθυνση της υπόθεσης αυτής είναι το παράδειγμα του μουσείου του Quai Branly, το οποίο από την ίδρυσή του τον Ιούνιο του 2006 έχει συνεισφέρει σε έναν ουσιαστικό διεπιστημονικό διάλογο μεταξύ ιστορίας της τέχνης, ιστορίας, κοινωνιολογίας και ανθρωπολογίας, ή ακόμη η πρόσφατη Triennale (2012) στο Palais de Tokyo, όπου η σύγχρονη καλλιτεχνική δημιουργία προσεγγίζεται υπό το πρίσμα της υπέρβασης των εθνικών συνόρων με αναλυτικά εργαλεία που προέρχονται από τη σύγκλιση τέχνης και εθνογραφίας. Είναι ο κατάλογος της έκθεσης που προσφέρει μέσω μιας ανθολογίας βασικών κειμένων, το θεωρητικό πλαίσιο για την προσέγγιση αυτή.³¹

Μια τρίτη διαπίστωση αφορά μια «αναστοχαστική» τάση που συστηματοποιείται τα τελευταία χρόνια στο πεδίο της γαλλικής ιστοριογραφίας της τέχνης, δηλαδή επανααναγνώσεις του έργου γάλλων ιστορικών της τέχνης, προσεγγίσεις οι οποίες προκρίνουν μια κριτική αντιμετώπιση των απαρχών της γαλλικής ιστοριογραφίας της τέχνης.³² Η τάση αυτή αποτυπώνεται σε πρακτικά συνέδριων και συλλογικούς τόμους, δεν έχει εντούτοις δώσει, τουλάχιστον προς το παρόν, συνθετικές εργασίες αντίστοιχης εμβέλειας με εκείνες της γερμανόφωνης ή της αγγλόφωνης ιστοριογραφίας.³³

Μια συστηματική διεύρυνση των ερευνητικών ερωτημάτων παρατηρείται τα τελευταία χρόνια ακόμη και σε περιόδους και επιστημο-

31 Okwui Enwezor. *Intense proximité. Une anthologie du proche et du lointain. La triennale 2012*. Paris: Centre national des arts plastiques, 2012. Το ενδιαφέρον για ζητήματα πολυπολιτισμικότητας στο πεδίο της σύγχρονης τέχνης έχει εγείρει στο γαλλικό επιστημονικό περιβάλλον η έκθεση του 1989 *Les Magiciens de la Terre*, στο Centre Pompidou.

32 Για μια πρώτη αποτίμηση στην κατεύθυνση αυτή, βλ. Zerner 1997. Επίσης, ενδεικτικά για τα πορίσματα τέτοιων προσεγγίσεων, βλ. Wat (επιμ.) 2007 και Recht και Sénéchal (επιμ.) 2008. Στο πλαίσιο του ερευνητικού άξονα του INHA, *Histoire de l'histoire de l'art* εντάσσεται η σύνταξη, από το 2008, του ηλεκτρονικού λεξικού *Dictionnaire critique des historiens d'art actifs en France entre la Révolution et la Première Guerre mondiale*, βλ. <<http://www.inha.fr/spip.php?rubrique347>>.

33 Αναφέρομαι στα βιβλία των Podro 1982, Preziosi 1988, Kultermann 1966, Fernie 1995. Από το χώρο της γαλλόφωνης ιστοριογραφίας της τέχνης εξαίρεση αποτελεί το βιβλίο του Bazin 1986.

νικά αντικείμενα με πιο παραδοσιακό μεθοδολογικό προσανατολισμό, όπως στο πεδίο της ιστορίας της τέχνης των Νεότερων Χρόνων. Η κριτική μελέτη των θεσμών, όπως των Salons, των συλλογών, της τεχνοκριτικής, των περιοδικών τέχνης, της ιστοριογραφίας της τέχνης του 19ου και του 20ού αιώνα με παραμέτρους όπως, για παράδειγμα, του εθνικισμού ή των πολιτισμικών μεταφορών (*transferts culturels*),³⁴ αποτελούν σήμερα σταθερά ερευνητικά ζητούμενα της γαλλικής ιστοριογραφίας της τέχνης· ευνόητες, ωστόσο, προϋποθέσεις μιας ιστορίας της τέχνης από την οποία δεν μπορεί να απουσιάζει η σύνδεση με την κοινωνία.³⁵ Μια πιο προσεκτική ματιά οδηγεί, εντέλει, στη διαπίστωση ότι τα ερευνητικά θέματα εγγράφονται συχνά σε μια μάλλον παραδοσιακή αντίληψη, με έμφαση στον κατάλογο, τη μονογραφία, την εξαντλητική σε ορισμένες περιπτώσεις αρχειακή έρευνα³⁶ – αναμφίβολα απαραίτητη αλλά ελλιπή όταν δεν συνοδεύεται από ερμηνευτική προσέγγιση.³⁷ Είναι χαρακτηρι-

34 Η έννοια των *transferts culturels* αρχικά αναφέρεται στο πεδίο της φιλοσοφίας και της φιλολογίας βλ. Espagne και Werner 1987. Για το πεδίο της ιστορίας της τέχνης, βλ. Joyeux-Prunel 2002. Ως παράδειγμα της χρήσης της έννοιας στην έρευνα στην ιστορία της τέχνης, βλ. τις εργασίες του συνεδρίου *L'art allemand en France, 1919-1939. Diffusion, réception, transferts*, INHA, Οκτώβριος 2008 [<http://hicsa.univ-paris1.fr/page.php?r=18&id=394&lang=fr>]. Επίσης, Arnoux κ.ά. (επιμ.) 2009.

35 Castelnuovo 1976. Επίσης, Χατζηνικολάου 1994. Η κοινωνιολογία της τέχνης, μολονότι αποτελεί διακριτό επιστημονικό πεδίο, έχει συνεισφέρει στην τροχιά των μελετών του Pierre Bourdieu και των συνεχιστών του, καθώς και του περιοδικού *Actes de la recherche en sciences sociales*, σε μια διεύρυνση των ερευνητικών ερωτημάτων αλλά και των μεθοδολογικών προσεγγίσεων, που αποτυπώνεται σε επιστημονικές εργασίες νεότερων ιστορικών της τέχνης.

36 Είναι ενδεικτικό ότι ο εκδοτικός οίκος Arthema (Association pour la diffusion de l'Histoire de l'Art), που ιδρύθηκε το 1978 με πρωτοβουλία έγκριτων ιστορικών της τέχνης από το χώρο του πανεπιστημίου αλλά και των μουσείων, έχει δημοσιεύσει στο διάστημα αυτό περίπου 60 μελέτες για τη γαλλική τέχνη των Νεότερων Χρόνων μονογραφικού, κυρίως, χαρακτήρα. Σχετικά με τα όρια του είδους της μονογραφίας, βλ. Agosti 1987.

37 Ενδεικτικό παράδειγμα της τάσης αυτής αποτελεί το έργο του Schnapper, A. 2004. *Le métier de peintre au Grand Siècle*. Παρίσι: Gallimard, όπου ενώ παρουσιάζεται ως «μια μελέτη κοινωνικής ιστορίας της τέχνης», στην πραγματικότητα περιορίζεται στην παράθεση του υλικού μιας εξαντλητικής αρχειακής έρευνας.

στικό ότι η σκέψη των γάλλων κοινωνιολόγων, στρουκτουραλιστών, αποδομιστών, ανθρωπολόγων, που έγινε αντικείμενο ευρείας αποδοχής από τη διεθνή επιστημονική συζήτηση, με ιδιαίτερη μάλιστα αίγλη στον αγγλόφωνο κόσμο, στη γαλλική ιστοριογραφία της τέχνης μοιάζει να έχει περιορισμένη εμβέλεια. Το γεγονός αυτό, εν πολλοίς, αποτυπώνεται και στα θέματα που προβάλλονται στα γαλλικά περιοδικά ιστορίας της τέχνης, από τα οποία, σε αντίθεση με αντίστοιχα αγγλόφωνα έντυπα, τις περισσότερες φορές απουσιάζουν ευρύτεροι θεωρητικοί ή μεθοδολογικοί προβληματισμοί. Ακόμη και ερευνητικοί προσανατολισμοί με τίτλο «Κοινωνική και Πολιτισμική ιστορία της τέχνης»³⁸ μοιάζουν να ενσωματώνουν πλέον προσεγγίσεις διαμεσολαβημένες από το αγγλοσαξωνικό πεδίο των cultural studies, το οποίο αρχικά είχε τροφοδοτηθεί από τη γαλλική ιστοριογραφία της ιστορίας των ιδεών.³⁹

Η γαλλική ιστοριογραφία της τέχνης, κατά την άποψή μου, ακόμη και σήμερα φαίνεται να διακρίνεται σε μεγάλο βαθμό από το πνεύμα μιας εμπειρικής προσέγγισης από την οποία απουσιάζουν –ίσως περισσότερο στο πεδίο της ιστορίας της τέχνης των νεότερων χρόνων– ευρύτερες επεξεργασίες με ανανεωμένα αναλυτικά εργαλεία. Ευρύτερες θεωρητικές διατυπώσεις και ερμηνευτικές προσεγγίσεις, όπως του Louis Marin και Hubert Damisch, ήδη από τις τελευταίες δεκαετίες του 20ού αιώνα, προέρχονται από συγκεκριμένους ακαδημαϊκούς πυρήνες (EHES) και από άλλες επιστημονικές περιοχές.⁴⁰ Είναι τυχαίο, άραγε, ότι πρόκειται για τα λιγοστά ονόματα από το σύγχρονο γαλλικό επιστημονικό περιβάλλον που εμφανίζονται στα εγχειρίδια μεθοδολογίας της ιστορίας της τέχνης;⁴¹ Το

38 Όπως τιτλοφορείται από το 2006 η École doctorale του Πανεπιστημίου Paris I [<http://hicsa.univ-paris1.fr/>].

39 Wessely 2003.

40 Φαίνεται πως είναι ακόμη οι ίδιοι αυτοί επιστημονικοί πυρήνες που εξακολουθούν να συμβάλουν σε μια ουσιαστική ανανέωση των αναλυτικών εργαλείων της γαλλικής ιστοριογραφίας της τέχνης, βλ. <<http://cehta.ehess.fr/index.php?322>>. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το βιβλίο του Michaud 2005.

41 Preziosi 1998. Στο βιβλίο του Podro δεν υπάρχει καμιά αναφορά σε γάλλους ιστορικούς, ενώ στον Fernie 1995 εντοπίζουμε τα ονόματα των Henri Focillon, Pierre Francastel, Hubert Damisch και των εκπροσώπων της French Theo-

ερώτημα που λανθάνει στο σημείο αυτό, και το οποίο υπερβαίνει τα όρια της παρούσας εργασίας, αφορά τη θέση της γαλλικής ιστορίας και ιστοριογραφίας της τέχνης στη διεθνή επιστημονική συζήτηση σήμερα.

Τιτίνα Κορνέζου

Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας

Πανεπιστήμιο Κρήτης

Ρέθυμνο 741 00

kornezou@phl.uoc.gr

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

- Agosti, G. 1987. Les vicissitudes récentes de la monographie d'art. *Actes de la recherche en sciences sociales* 66-67: 95-104.
- Arnoux, M., T.W. Gaehtgens και F. Kitschen (επιμ.) 2009. *Perspectives croisées. La critique d'art franco-allemande - 1870-1945*. Παρίσι: Maison des Sciences de l'Homme - Passages.
- Bazin, G. 1986. *Histoire de l'histoire de l'art de Vasari à nos jours*. Παρίσι: Albin Michel.
- Bertrand Dorléac, F. 1995. L'histoire de l'art et les cannibales. *Vingtième siècle. Revue d'histoire* 45: 99-108.
- Castelnuovo, E. 1976. L'histoire sociale de l'art. *Actes de la recherche en sciences sociales* 2: 63-75.
- Chastel, A. 1983. *La création d'un Institut international d'histoire de l'art. Rapport au Premier Ministre*. Παρίσι: La Documentation française.
- Décultot, E. 2000. Présentation. Histoire croisée du discours sur l'art : enquête sur la genèse franco-allemande d'une discipline. *Revue germanique internationale* 13: 5-9 [En ligne], mis en ligne le 31 août 2011, consulté le 15 mars 2013. URL : <<http://rgi.revues.org/765>>.

ry, αντίστοιχα και από τον Kultermann 1997. Το όνομα του Νίκου Χατζηνικολάου –ως εκπροσώπου της μαρξιστικής προσέγγισης– αναφέρεται από τον Kleinbauer 1982.

- Dufrène, T. και A.-C. Taylor (επιμ.) 2009. *Cannibalismes disciplinaires. Quand l'histoire de l'art et l'anthropologie se rencontrent*. Παρίσι: INHA - musée du quai Branly.
- Espagne, M. και M. Werner 1987. La construction d'une référence culturelle allemande en France : Genèse et histoire (1750-1914). *Annales. Economies, Sociétés, Civilisations* 4: 969-992.
- Febvre, L. 1950. Penser l'histoire de l'art. *Annales. Economies, Sociétés, Civilisations* 1: 134-136.
- Fernie, E. (επιμ.) 1995. *Art History and its Methods. A Critical Anthology*. Λονδίνο: Phaidon.
- Gardner, J. και J. Bouniort 1999. L'enseignement de l'histoire de l'art au Royaume-Uni. *Revue de l'art* 125: 5-7.
- Gaehetgens, T. και A. Virey-Wallon 1999. Étudier l'histoire de l'art en Allemagne. *Revue de l'art* 126: 4-8.
- Genet-Delacroix, M.-C. 1996. Histoire et fonction de la Direction des Beaux-Arts (1870-1905). *Romantisme* 26(93): 39-50.
- Heinich, N. 1997. Les frontières de l'art à l'épreuve de l'expertise. *Politix* 38: 111-135.
- Joyeux-Prunel, B. 2002. «Les transferts culturels» Un discours de la méthode. *Hypothèses* 1: 149-162.
- Kleinbauer, W.E. 1982. *Research Guide to the History of Western Art*. Σικάγο: American Library Association Sources of Information in the Humanities.
- Kultermann, U. 1966. *Geschichte der Kunstgeschichte: der Weg einer Wissenschaft*. Βιέννη: Egon, 1997. *Storia della storia dell'arte*. Βιτσέντσα: Neri Pozza.
- Michaud, E. 2005. *Histoire de l'art. Une discipline à ses frontières*. Παρίσι: Hazan.
- Monnier, G. 1995. *L'art et ses institutions en France. De la Révolution à nos jours*. Παρίσι: Gallimard folio/histoire.
- Moulin, R. και A. Queminn 1993. La certification de la valeur d'art. Experts et expertises. *Annales. Economie, Sociétés, Civilisations* 6: 1421-1445.
- Nadeau, A. (επιμ.) 2005. *Repenser les limites: l'architecture à travers l'espace, le temps et les disciplines*. Παρίσι: INHA.

- Passini, M. 2011. Léon Rosenthal (1870-1932). *Dictionnaire critique des historiens de l'art* [http://www.inha.fr/spip.php?article3428&var_recherche=rosenthal].
- Podro, M. 1982. *The Critical Historians of Art*. Νιου Χέιβεν/Λονδίνο: Yale University Press.
- Poulot, D. 1997. *Musée, nation, patrimoine, 1789-1815*. Παρίσι: Gallimard.
- Preziosi, D. (επιμ.) 1998. *The Art of Art History: A Critical Anthology*. Οξφόρδη/Νέα Υόρκη: Oxford History of Art.
- Recht, R. και P. Sénéchal (επιμ.) 2008. *Histoire de l'histoire de l'art en France au XIXe siècle*. Παρίσι: La Documentation française.
- Rotilly, J. 1985. Bernard Berenson et les historiens d'art français des années 1920-1940. *Mélanges de l'École Française de Rome* 97(2): 961-989.
- Sauerlaender, W. 1979. L'Allemagne et la Kunstgeschichte. Genèse d'une discipline universitaire. *Revue de l'art* 45: 4-8.
- Therrien, L. 1997. *L'histoire de l'art en France. Genèse d'une discipline universitaire*. Παρίσι: C.T.H.S.
- Thuillier, J. 1992. L'informatique et l'histoire de l'art : où en sommes-nous? *Revue de l'art* 97: 5-10.
- Viéville, D. (επιμ.) 2005. *Histoire de l'art et musées*, Παρίσι: École du Louvre - Direction des musées de France.
- Wat, P. (επιμ.) 2007. *Henri Focillon*. Παρίσι: INHA. Collection regards.
- Wessely, A. 2003. Les *Cultural Studies* et la nouvelle histoire de l'art. *L'Homme et la société* 149(3): 155-165.
- Zerner, H. 1997. *Ecrire l'histoire de l'art. Figures d'une discipline*. Παρίσι: Gallimard.
- Χατζηνικολάου, Ν. 1994. Κοινωνική Ιστορία της τέχνης: ένα άλλοθι; *Νοήματα της εικόνας*. Ρέθυμνο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 415-134.
- _____, 2005. Διεπιστημονικότητα χωρίς επιστήμες. *Τα Ιστορικά* 42: 217-227.

Études et recherche en histoire de l'art: l'exemple français

TITINA KORNEZOY

Résumé

LA présente étude constitue un aperçu sommaire de la situation des études et de la recherche en histoire de l'art en France en l'espace de dix dernières années marquées par la réforme des études suite au processus de Bologne et à l'établissement de l'Institut National d'Histoire de l'Art. L'expansion dynamique de l'histoire de l'art, grâce en grande partie au fonctionnement de cette institution, paraît, à l'heure actuelle incontestable. Or sous le poids d'une lourde tradition formaliste et descriptive, provenant des conditions de l'évolution historique de la discipline en France ainsi que de ses rapports complexes avec le monde des musées, quelles sont actuellement les axes de la recherche privilégiés en histoire de l'art? Est-ce qu'on peut en discerner un renouvellement des outils méthodologiques? Sans prétendre à l'exhaustivité, cette contribution vise à s'inscrire dans une problématique de cartographie et de réflexion sur les développements récents de notre discipline.

